

清初辽金元三史满蒙翻译的史料取舍考析

乌兰巴根

(中国社会科学院中国边疆研究所,北京 100005)

摘要:与清太祖实录的编纂相同,清初辽金元三史满蒙翻译是清朝入关前的重大文化举措,反映清代的历史认同、史鉴需求和文献流播情况。根据三史译本的局部对勘发现,三史译本不仅以三史本纪为主体,还从志、表、传编译了不少内容。另外,三史译本各有三史以外的史源,《元史》译本甚至有取自蒙古文史书的内容。翻译三史时清朝尚处刚建立国家时期,而当时文士还能参酌不同史源,勘同蒙汉文献,表明清初的文献流播和文化交流已经达到非常丰实紧密的程度。

关键词:清初;辽金元三史;满蒙翻译

中图分类号:K249

文献标志码:A

文章编号:1000-7873(2023)01-0054-14

一、引言

天聪九年(1635年),清太宗下令译写宋、辽、金、元四朝史事,于是大学士希福率领满、蒙古、汉文士翻译辽、金、元三朝史,崇德元年(1636年)至四年(1639年)完成满文译稿,崇德四年(1639年)至五年(1640年)完成蒙古文译稿,顺治元年(1644年)缮呈上览。其后,满文译本又有精抄与刊刻,在顺治三年(1646年)发布刻本。

辽金元三史满蒙译本为各国学者所著录,有学者从学术角度深入探讨三史翻译各项问题。如,1995年,日本学者神田信夫发表论文介绍伦敦大学藏的两册《元史》满文译稿情况;^{[1]269-309}2004年,日本学者井黑忍发表论文,分析满文《金史》的底本及其史料取舍问题;^{[2]112-130}2005年,中国学者承志发表论文探讨三史翻译相关问题之后,^{[3]133-152}2007年,又发表论文,以《辽史》满文译稿第六册为例,对勘原文,解析译本内容。^{[4]303-342}笔者也曾发表数篇论文,研究三史翻译的相关问题。^{[5]71-80; 289-312}

在辽金元三史翻译的相关研究中,文本比勘和史源分析是最为关键而最为繁重的研究任务。由于三史译本篇幅较长,版本较多,一时难以完成全面的文本解析,因而无法彻底澄清史源问题。本文根据局部比勘,分析三史译本的史料取舍,借以窥探清初多民族文化交流的一面。

辽金元三史的汉、满、蒙三种文本各有版本传承,无法备齐全部版本,因此,本研究依托笔者所得版本进行文本对勘。在文本对勘中,三史汉文本用中华书局点校本,满文译本用顺治三年(1646年)刻本,蒙古文译本则用顺治元年(1644年)抄本。严格来讲,以上版本是并不是一一对应的,但其差异很小,尚不影响文本对勘。在论文结构上,本文先介绍三史翻译的史料取舍通则,其次举例揭示编译细

收稿日期:2023-04-12

作者简介:乌兰巴根(1981-),男(蒙古族),内蒙古科尔沁左翼后旗人,副研究员,主要从事满蒙文献及满蒙历史研究。

基金项目:国家社科基金专项项目(项目编号:23VTJ005)

• 54 •

节,最后分析三史翻译中的特殊史源。在行文方法上,首先,摘引汉文原文,注明卷次篇目;其次,摘引满文译文,注明刻本页码;最后,摘引蒙古文译文,同样注明抄本页码。另外,部分汉字原文加标删除线,标识史料取舍中的“舍”的部分,在满蒙译本里没有对应的文字。

二、辽金元三史满蒙翻译的史料取舍通例

清初辽金元三史满蒙译本以三史本纪为框架编译,以在位皇帝为基础分册,表面上类似三史本纪,致使后世学者一度认为三史翻译就是三史本纪的翻译。实际上,三史译本并不等于三史本纪,而是以三史本纪为主,相宜摘取志、表、传,将其一体编译而成的。其中,三史本纪固然是主体部分,但还有来自其他章节的内容,因此,三史译本具有兼采纪、传、志、表的性质。可以说,辽金元三史的本纪是各译本的“骨架”,在这副骨架上附加很多来自其他部分的“血肉”。清太宗颁谕:“今于大辽金宋大元四国之勤于求治而国祚昌隆,或所行悖逆而基业废坠,用兵行师胜败方略,忠贤之佐理,奸佞之乱国,似此有关政要者,据实编译,用备常观览。”^{[6] 4270-4271; 190-191}

清太宗谕文之“勤于求治而国祚昌隆,或所行悖逆而基业废坠”是针对四朝国君而言的,“用兵行师胜败方略”是针对军事成败而言的,“忠贤之佐理,奸佞之乱国”是针对臣工而言的。第一项可以从诸史本纪里查得,而后两项则必须诉诸人物列传,甚至涉及志、表部分。总之,清太宗敕译史书,并没有规定专译诸史本纪,而是明确表示择译“有关政要者”。清太宗的指示决定三史翻译的史料取舍原则,即有关政治得失的内容统统加以编译,无用者,本纪也要删裁,有用者,列传也要采编。顺治元年(1644年)的希福进书表称:

我先帝鉴古之心,永怀不释,特命臣等将辽、金、元三史,芟削繁冗,惟取其所行善恶得失及征战畋猎之事,译以满语,缮写成书。臣等敬奉纶音,将辽自高祖至西辽耶律大石末年,凡十四帝,共三百七年。金凡九帝,共二百十九年。元凡十四帝,共一百六十二年。祥录其有裨益者。^{[7]48-49}

希福等人遵照清太宗旨意,译写三史“祥录其有裨益者”。正由于这种史料取舍原则,三史译本不仅以三史本纪为主,还包含了取自志、表、传的内容。神田信夫考查英国伦敦大学所藏《元史》满文译稿第六册,指出该册里除《元史·世祖本纪》之外,还有来自《元史·张弘范传》的内容。承志分析《辽史》满文译稿第六册,指出满文稿本对《辽史》本纪和传记进行编辑,因而和《辽史》原文并不完全一致。

本文取三史译本各第一册,对勘汉、满、蒙古三种文本,解析译本包含的纪、志、表、传内容。现举译本各第一册所涉及的三史卷次篇目。

辽史满蒙译本第一册(太祖部分):

辽史·卷一·太祖本纪上

辽史·卷二·太祖本纪下

辽史·卷二·太祖本纪下·赞

辽史·卷六八·游幸表

辽史·卷六九·耶律安搏传

辽史·卷七一·太祖淳钦皇后述律氏传

辽史·卷七二·义宗传

辽史·卷七三·萧敌鲁传

辽史·卷七三·耶律曷鲁传

辽史·卷七四·韩延徽

辽史·卷七七·突吕不传

新五代史·卷三·梁本纪第三

资治通鉴·卷二七二·后唐纪一·庄宗上·同光元年十月条

金史满蒙译本第一册(太祖部分):

- 金史·卷一·世纪·金之先
- 金史·卷一·世纪·始祖
- 金史·卷一·世纪·景祖
- 金史·卷一·世纪·世祖
- 金史·卷一·世纪·肃宗
- 金史·卷一·世纪·穆宗
- 金史·卷一·世纪·康宗
- 金史·卷二·太祖本纪
- 金史·卷三·太宗本纪
- 金史·卷四四·兵志
- 金史·卷六五·始祖以下诸子
- 金史·卷五九·宗室表·世祖位下
- 金史·卷五九·宗室表·太祖位下
- 金史·卷六五·劾孙传
- 金史·卷六五·昂传
- 金史·卷六六·胡十门传
- 金史·卷六七·阿疏传
- 金史·卷七〇·撒改传
- 金史·卷七〇·习不失传
- 金史·卷七一·婆卢火传
- 金史·卷七一·斡鲁传
- 金史·卷七一·闾母传
- 金史·卷七三·宗雄传
- 金史·卷七三·希尹传
- 金史·卷七四·宗翰传
- 金史·卷七四·宗望传
- 金史·卷七六·宗干传
- 金史·卷七六·太宗诸子传
- 金史·卷七六·杲传
- 金史·卷七八·时立爱传
- 辽史·卷二九·天祚皇帝本纪第三

元史满蒙译本第一册(太祖部分):

- 元史·卷一·太祖本纪
- 元史·卷一一九·博尔术传
- 元史·卷一一八·孛秃传
- 元史·卷一一七·别里古台传
- 元史·卷一二一·畏答儿传
- 元史·卷一二四·忙哥撒儿 附搠阿
- 元史·卷一一九·木华黎传
- 元史·卷一二〇·札八儿火者传
- 元史·卷一一八·阿剌兀思剔吉忽里传

元史·卷一二四·塔塔统阿传
元史·卷一二〇·察罕传
元史·卷一四九·郭宝玉传
元史·卷一四九·耶律留哥传
元史·卷一四九·速不台传
元史·卷一五〇·石抹明安传
元史·卷一五三·王楸传
元史·卷一五〇·石抹也先传
元史·卷一四七·史天祥传
元史·卷一四六·耶律楚材传
元史·卷二〇八·高丽传
元史·卷二〇二·丘处机传
元史·卷一五〇·刘亨安传
元史·卷一四九·石天应传
元史·卷一二二·按扎儿传
元史·卷一四七·史天倪传
元史·卷一四八·董俊传
元史·卷一四七·张柔传
元史·卷一五五·史天泽传
元史·卷一二二·昔里钤部传
元史·卷一一五·睿宗传

上列辽金元三史章节并非全文采编,只是节选相关文字,按其时间先后及事情关联,编入相应位置。人物列传有些内容只有一次节译,有些内容则反复多次节译。《辽史》译本第一册,除了编译《太祖本纪》之外,还反复节译《耶律曷鲁传》和《韩延徽传》的内容;《金史》译本第一册,除了编译《太祖本纪》之外,还反复节译《宗翰传》和《宗望传》的内容;《元史》译本第一册,除了编译《太祖本纪》之外,还反复节译《木华黎传》和《博尔术传》的内容。

另外,辽金元三史译本还涉及三史以外的其他史料,如,《辽史》译本涉及《五代会要》《新五代史》和《资治通鉴》,《金史》译本涉及《辽史》,《元史》译本涉及蒙古史书。这是三史译本的特殊史源,将在后文做详解。

三、辽金元三史满蒙翻译的史料取舍示例

神田信夫、井黒忍、承志等学者都曾对勘三史译本的部分内容,分析译本的史料取舍情况。笔者借鉴其对勘方法,选取三史满文译本各第一册(太祖部分)和蒙古文译本各第一册(太祖部份),进行了汉、满、蒙古文本的对勘,以此揭示三史译本第一册的史料取舍情况。在此特选部分对勘成果,例示三史译本的史料取舍。

《辽史》原文:

五年春正月丙戌朔,日有食之。丙申,上亲征西部奚。奚阻险,叛服不常,数招谕弗听。是役所向辄下,遂分兵讨东部奚,亦平之。於是尽有奚之地。东际海,南暨白檀,西松漠,北抵潢水,凡五部,咸入版籍。三月,次滦河,刻石纪功。复略地薊州。夏四月壬申,遣人使梁。五月,皇弟刺葛、迭刺、寅底石、安端谋反。安端妻粘睦姑知之,以告,得实。上不忍加诛,乃与诸弟登山刑牲,告天地为誓而赦其罪。出刺葛为迭刺部夷离,封粘睦姑为晋国夫人。秋七月壬午朔,斜离底及诸蕃使来贡。八月甲子,刘守光

僭号幽州,称燕。(辽史·卷一·太祖本纪上)

韩延徽,字藏明,幽州安次人。父梦殷,累官蓟、儒、顺三州刺史。延徽少英,燕帅刘仁恭奇之,召为幽都府文学、平州录事参军,同冯道祇候院,授幽州观察度支使。后守光为帅,延徽来聘,太祖怒其不屈,留之。述律后谏曰“彼秉节弗挠,贤者也,奈何困辱之?”太祖召与语,合上意,立命参军事。(辽史·卷七四·韩延徽传)

幽州刘守光遣韩延徽求援,不拜,太祖怒,留之,使牧马。后曰:“守节不屈,贤者也。宜礼用之。”太祖乃召延徽与语,大悦,以为谋主。(辽史·卷七一·太祖淳钦皇后述律氏传)

居久之,慨然怀其乡里,赋诗见意,遂亡归唐。已而与他将王缙有隙,惧及难,乃省亲幽州,匿故人王德明舍。德明问所适,延徽曰:“吾将复走契丹。”德明不以为然。延徽笑曰:“彼失我,如失左右手,其见我必喜。”初,延徽南奔,太祖梦白鹤自帐中出;比还,复入帐中。诘旦,谓侍臣曰:“延徽至矣。”已而果然。(辽史·卷七四·韩延徽传)

既至,太祖问故。延徽曰:“忘亲非孝,弃君非忠。臣虽挺身逃,臣心在陛下。臣是以复来。”上大悦,赐名曰匣列。“匣列”,辽言复来也。即命为守政事令、崇文馆大学士,中外事悉令参决。(辽史·卷七四·韩延徽传)

乃请树城郭,分市里,以居汉人之降者。又为定配偶,教垦艺,以生养之。以故逃亡者少。(辽史·卷七四·韩延徽传)

太祖初元,庶事草创,凡营都邑,建宫殿,正君臣,定名分,法度井井,延徽力也。(辽史·卷七四·韩延徽传)

《辽史》满文译本:

[10b] taizu i sunjaci aniya, wargi si si gurun kammi hafirhūn be jafafi daharalame geli ubašame ojoro jakade, ududu jergi niyalma takūrafi elbime gisureci donjirakū ofi, taizu han ini beye dailame genefi, wargi si si gurun be bahafi, uthai cooha dendefi, dergi si si gurun be dailame geli necin obuha. tereci si si gurun i babe gemu bahafi, wesihun mederi de isitala Julesi be tan i bade isitala, wasihūn sung moo babe tulentele amasi hūwang sui muke de niketele uheri sunja gurun gemu ci dan gurun i dangse de dosika. cooha lan ho bira de ilifi wehe be folome gung be ejehe.

sunja biya de, han i [11a] deo la g' o, diye la, in di si, an duwan duin nofi hebešefi ubašaki sere be an duwan i sargan han de alafi yargiyan ojoro jakade, han wame jenderekū geren deote be gamame alin de tafafi, ulga wame, abka de gashūbufi, tesei weile be waliyaha. la g' o be ini diyela aiman de ilijin hafan obuha. an duwan i sargan be fungnefi jin guwe fu rin seme gebulehe.

jakūn biya de, lio šeo guwang ini han yan hūi gebungge niyalma be takūrafi ci dan gurun de jihe manggi, taizu han han yan hūi be niyakūrahakū seme jili banjifi unggirakū gaifi tefi [11b] morin tuwakiyabuki sere de, hūwang heo su lioi sy tafulame hendume, jurgan be jafafi beye be niyalma de fusihūlaburakūngge sain niyalma kai, ainu girubumbi, dorolome baitalaci acambi. tere gisun de taizu han han yan hūi be gajifi emgi gisurefi ambula urgunjeme, san jiyūn sy hafan obuha (san jiyūn sy hafan serenge, tsytsy i fejergi hafan, coohai weile be hebe š embi). goidaha manggi, han yan hūi fe babe gūnime, tang gurun de bedereme genefi jiyanggiyūn wang siyan de kimun bifi tede olhome io jeo hecen de ama eme de acambi seme fe gucu wang de ming ni boo de jihe manggi, wang de ming fonjime, si te absi genembi. han yan hūi hendume, bi te ineku ci dan gurun de [12a] genembi. wang de ming hendume, si ainahai tuttu genere. han yan hūi injefi hendume, ci dan gurun i taizu han mimbe akū ohode, ini juwe gala akū adali, mimbe saha de urunakū urgunjembi seme henduhe. emu dobori taizu han i tolgin de šanggiyan bulehen ini monggo boo ci tuci manggi geli amasi dosika. gereke manggi, taizu han ashan i amabsai baru hendume, ere dobori tolgin de šanggiyan bulehen mini monggo boo ci tuci manggi geli amasi dosika, han yan hūi urunakū jimbi sefi goidahakū han yan hūi jihe. taizu han turgun be fonjire

jakade, han yan hūi hendume, bi ama eme be onggohongge hiyoosun akū, [12b] han ejen be waliyahangge tondo akū. bi udu ukame generecibe han be gūnime ofi tuttu amasi jihe. taizu ambula urgunjeme han yan hūi de siya liye sere gebu bufi tsung wen guwan yamun i da hiyosy obufi dorgi tulergi weile be gemu icihya seme afabuha (siya liye serengge dailiyoo i gisun de amasi geli jihe sere gisun). han yan hūi taizu han de hendufi hoton hecen sahame, hūdašara hūda be ilibume, ba na be ilgame deribufi, nikan gurun i dahah irgen be tebuhe. eiegn sarga i doro be toktobume, usin weilere be tacibume, irgen be ujire jakade, irgen i ukara ubašarangge komso oho. taizu han tuktan fukjin doro be ilibume, yaya hecen hoton sahara, gung [13a] yamun arara, han amban be tob seme obure, gebu teisu be toktobure, fafun yabun giyan giyan i ohongge gemu han yan hūi deribuhengge.

《辽史》蒙古文译本:

taizu-yin tabuduryar on, barayun eteged-ün si si ulus oruju öggüged jici γajar-un berke-dür itegejü urbaγsan-dur, kedün üy-e elci ilegejü ey-e-ber ügülebesü ülü ajiraqu-yin tula, taizu qaγan dayilar-a odcu, barayun eteged-ün si si ulus-i oljalayad darui deger-e jarim [22] cerig inu jegün eteged-ün si si ulus-i dayilaju bügüde-yi toγtayabai. tedüi si si ulus-un γajar-i abuγad, dorun-a jüg-ün dalai-dur kürtele, emün-e jüg-ün be tan-u γajar-a kürtele, ürün-e jüg-ün sung moo γajar-aca önggeretele, umar-a jüg-ün hūwang sūi neretü usun-dur tultala, edeger tabun ulus cidan ulus-un erke-dür orubai. cerig-üd lan ho γool-dur bayuyad, cilaγun-dur bicig cabciγulju ner-e cola-yi temdeglebei.

jun-u dumdadu sara-dur, taizu qaγan-u degü lag' o, diyela, indisi, an duwan dörbegüle eyedüjü urbaqu-yi an duwan-i [u] em-e qaγan-dur ayiladqabasu, qaγan ünün-i inu meden atal-a ülü gemlen ündür deger-e γarcu mal alayad, degü-ner-iyen mörgügüljü ama aldayuluγad yala-yi inu oγurbai. lag' o-yi öber-ün diyala ayimaγ-tur ilijin colatu tüsimel bolγabai. an duwan-i [u] em-e-yi ergüjü [23] jin guwe fu rin kemen nereyidbei.

namur-un dumdadu sara-dur, liošeo guwang öber-ün saγuyγsan io jeo-yi yan ulus-un γajar kemen nereyidbei. liošeo guwang han yan hūi neretü kümün-iyen cidan ulus-tu ilegegsen-ü qoyin-a, taizu qaγan han yan hūi-yi es-e sügüdbe gejü kilingleged ülü qariγul-un saγulγaju bür-ün aγtad-iyen sakiγulsuγai kemeküi-dür, hūwangheo sulioi sy idqan ügüler-ün, yabudal-iyen ülü osuldan bey-e-ben busud-tur es-e doromjilaydabasu sayin kümün bolai, tegünü sedkil-i ebekü cinu busu büi-j-e, yosuγar bolbasu jokimu kemebsü, tere ügen-dür taizu qaγan han yan hūi-yi abcu iregülgü, tegünü sayin üges-i sonusuγad sayisiyaju, san jiyun sy colatu tüsimel bolγaluy-a (san jiyun sy, sisy-yin ded tüsimel, cerig-ün üile-yi medemü) · egüri boluγsan-u qoyin-a, han yan hūi γajar-iyen sanaju tang ulus-tur urbaju odbai. jiyangjiyun wang siyan-dur ösiyetü-yin [24] tulada, teden-ece ayuyad, io jeo qotan-du ecige eke-dür-iyen jolyasuγai kemejü el-e, qaγucin nökor wang de ming-ün ger-tür kürbesü, wang de ming ügüler-ün, ci edüge qamiγ-a odumu. han yan hūi ügüler-ün, bi edüge mön kü cidan ulus-tur odqu büi kemebe. wang de ming ügüler-ün, ci tende odqu busu büi-j-e. han yan hūi iniyeged ügüler-ün, taizu qaγan namayi qoyar γar-tur-iyen adali sedkim bülüge, edüge namayi üjebesü mayad bayasumui-j-e. nigen söni, taizu qaγan-u jegüdün-dür inu cayan tuγuruyun mongγol ger-tece γaruyad jici qoyinaγsi oruju jegüdülebei. ür cayıγsan-u qoyin-a, taizu qaγan dergedeki tüsimed-tür-iyen jarlay bolur-un, ene söni jegüdün-dür minu cayan tuγuruyun ger-tece minu γaruyad jici qoyinaγsi oruluγ-a, edüge han yan hūi mayad iremüi-j-e kemen jarlay boluγsan-u qoyin-a, darui-dur han yan hūi irelüge. taizu qaγan [25] urbaγsan siltayan-i asqabasu, han yan hūi ügüler-ün, bi ecige eke-yügen umartabasu aci ügei, qaγan ejen-ecegen buruyu sanayγan ügei. bi urbaju odbasu ber qaγan-yuγan sanaju irelüge. taizu qaγan yekete bayasuγad han yan hūi-yi siyaliye kemen nereyidcü bür-ün, sung wen guwan yamun-i da hiyoosy bolγaju, dotuγadu γadaγadu üile-yi medegülbei (siyaliye, d ailoyoo-yin ügen-dür qoyinaγsi basa irebe kekekü büi) · han yan hūi taizu qaγan-dur ayiladqaju, qota balγad bariqu,

qudaldu kikü-yi egüskejü, γajar-i qubiyayad, kitad ulus-un oruγsan irged-i sayulγaju bür-ün, er-e em-e-yin yosun-i toytaγayad, tariyan-u üile-yi suryaju, ulus igen-i qayiralan tejigegsen-ü tula urbaqu bosqu ügei bülüge. taizu qaγan tulγur-iyar törö yosun-i bayiyulju, aliba qota balγad-i bariγci, ordo yamun-i bayiyulurci, qaγan kiged tüsimed-i jöb sidurγu bolγayci, ner-e yabudal-i toytaγayci, jasaγ caγaja-yi öber-e [26] öber-e ilγayci, tere bügüde-yi han yan hūi-yin egüsgegsen büü.

从上引《辽史》原文中标注的删除线和卷次篇目可知,《辽史》满蒙译本对《辽史》原文进行史料取舍,以《太祖本纪》为基础编译,舍弃其文字,从人物列传中搬用大量内容。

与辽、元二史不同,《金史》开头部分不是《太祖本纪》,而是《世纪》,即皇室先世的历史。《金史》满蒙译本按照《金史》原文结构,译述《金史》卷一《世纪》,但也从《金史》其他章节采编文字,补入相应位置。现取《金史》世祖部分,对勘满蒙译本,以揭示译本的史料取舍。

《金史》原文:

第二子袭节度使,是为世祖,讳劼里钵。生女直之俗,生子年长即异居。景祖九子,元配唐括氏生劼者,次世祖,次劼孙,次肃宗,次穆宗。(金史·卷一·世纪·世祖)

景祖昭肃皇后生韩国公劼者,次世祖,次沂国公劼孙,次肃宗,次穆宗。次室注思灰,契丹人,生代国公劼真保。次室温迪痕氏,名敌本,生虞国公麻颇、隋国公阿离合懣、郑国公谩都河。劼者、阿离合懣别有传。(金史·卷六五·始祖以下诸子)

《金史》满文译本:

jiye dusy hafan be jacin jui helibu siraha. ugunai de uyun jui banjiha. amba jui heje, jacin helibu, ilaci hesun, duici polasu, sunjaci ingg' o, ningguici hejinboo, nadaci mapoo, jakūci alihoman, uyuci manduho.

《金史》蒙古文译本:

jiyedusy cola-yi inu ded köbegün helibu jalγamjilabai. ugunai-dür yisün köbegün bülüge. yeke köbegün inu heje, nögüge köbegün inu helibu, γurbadurγar inu hesun, dörbedüger inu polasu, tabudurγar inu ingg' o, jiryudurγar inu hejinboo, dolodurγar inu mapoo, naimadurγar inu alihoman, yisüdüger inu manduho büi.

从上引《金史》原文中标注的删除线和卷次篇目可知,《金史》满蒙译本对《金史》原文进行史料取舍,以《金史·世祖》为基础编译,舍弃部分文字,从《金史》卷六五《始祖以下诸子》搬用相关内容。

《元史》原文:

六年辛未春,帝居怯绿连河。西域哈刺鲁部主阿昔兰罕来降,畏吾儿国主亦都护来覲。(元史·卷一·太祖本纪)

二月,帝自将南伐,败金将定薛于野狐岭,取大水泺、丰利等县。(元史·卷一·太祖本纪)

乃遣札八儿使金,金不为礼而归。金人恃居庸之塞,冶铁锢关门,布铁蒺藜百余里。(元史·卷一二〇·札八儿使者)

二月,帝自将南伐,败金将定薛于野狐岭,取大水泺、丰利等县。(元史·卷一·太祖本纪)

金将定薛拥重兵守野狐岭,帝遣察罕覘虚实,还言彼马足轻动,不足畏也。(元史·卷一二〇·察罕)

木华黎曰:“彼众我寡,弗致力战,未易破也。”率敢死士,策马横戈,大呼陷阵,帝麾诸军并进,大败金兵,追至浚河,僵尸百里。(元史·卷一一九·木华黎)

二月,帝自将南伐,败金将定薛于野狐岭,取大水泺、丰利等县。(元史·卷一·太祖本纪)

秋七月,命遮别攻乌沙堡及乌月营,拔之。(元史·卷一·太祖本纪)

金人以独吉思忠、仆散揆行中书省,领兵筑乌沙堡,会太师木华黎军忽至,败其兵三十余万,思忠等走,宝玉举军降。木华黎引见太祖,问取中原之策,宝玉对曰:“中原势大,不可忽也。西南诸蕃勇悍可用,宜先取之,藉以图金,必得志焉。”又言:“建国之初,宜颁新令。”帝从之。于是颁条画五章,如出军不得妄杀;刑狱惟重罪处死,其余杂犯量情笞决;军户,蒙古、色目人每丁起一军,汉人有田四顷、人三丁者

签一军；年十五以上成丁，六十破老，站户与军户同，民匠限地一顷；僧道无益于国、有损于民者悉行禁止之类；皆宝玉所陈也。（元史·卷一四九·郭宝玉）

八月，帝及金师战于宣平之会河川，败之。九月，拔德兴府。（元史·卷一·太祖本纪）

太祖遂进师，距关百里不能前，召札八儿问计。对曰：“从此而北，黑树林中有间道，骑行可一人，臣向尝过之。若勒兵衔枚以出，终夕可至。”太祖乃令札八儿轻骑前导。日暮入谷，黎明，诸军已在平地，疾趋南口，金鼓之声若自天下，金人犹睡未知也。比惊起，已莫能支吾，锋镝所及，流血被野。关既破，中都大震。（元史·卷一二〇·札八儿火者）

九月，拔德兴府，居庸关守将遁去。遮别遂入关，抵中都（元史·卷一·太祖本纪）

冬十月，袭金群牧监，驱其马而还。耶律阿海降，入见帝于行在所。皇子术赤、察合台、窝阔台分徇云内、东胜、武、朔等州，下之。是冬，驻蹕金之北境。刘伯林、夹谷长哥等来降。（元史·卷一·太祖本纪）

《元史》满文译本：

taizu cinggis han i ningguci aniya, šahūn honin, niyengniyeri, taizu cinggis han, ciyei lu liyan gebungge bira de tefi bisirede, wargi jecen i halalu aiman i ejen asilan han taizu cinggis han de dahame jihe. wei u el gurun i ejen geli jihe.

juwe biya de, taizu cinggis han ini za ba el gebungge amban be aisin gurun de takūrafi, aisin gurun dorolahakū. za ba el amasi bederehe. aisin gurun i niyalma jioi yung guwan furdan i akdun de ertufi furdan i duka be salei akdulafi ninggiya [34a] sele be tanggū ba funceme segtefi sindaha.

tereci taizu cinggis han cooha gaifi julergi aisin gurun be dailame generede, aisin i jiyangjiyun ding siowei amba cooha be gaifi yei hū ling dabagan i amala faidahabi. taizu cinggis han ini sahan gebungge amban be batai mejige be tuwana seme unggihe. sahan tuwaname genefi amasi bederefi alame, batai morin i fatha weihuken aššambi. muse olhoro ba akū.

muhūli gebungge amban hendume, batai cooha geren, musei cooha komso, muse bucetei hūsutuleme afarakū oci, ja i gidaci ojurakū sefi, uthai baturu cooha be gaifi amba jilgan i sereme batai faidan de dosika. taizu cinggis han geli geren cooha be gaifi sasa dosifi afafi aisin i cooha be gidafi tanggū bai dubede isitala bošoho.

tereci uthai da sui li, [34b] fung siyan, li siyan ilan hoton be gaiha.

aisin gurun geli du ji sy zung, pu san gui gebungge juwe amban de cooha bufi u sa pu hoton be sahara de, monggoi muhūli, jebe gebungge juwe amban cooha gaifi genefi holkon de afara jakade, du ji sy zung ni cooha gidabufi burlaha. g'oo boo ioi gebungge niyalma cooha gaifi muhūli de dahame jihe manggi, muhūli, g'oo boo ioi be gamame taizu cinggis han de acanaha. taizu cinggis han, g'oo boo ioi de zung yuwan i babe gajjara arga fonjire jakade, g'oo boo ioi jabume, zung yuwan i bai hūsun ambula etuhun, oihori oci ojurakū. wargi julergi geren gurun i niyalma mangga baturu, terebe neneme dailame gaifi baitalaci acambi. jai amala aisin gurun be kiceci urunakū mujilen de acabumbi kai. geli hendume, gurun be tuktan iliburede [35a] ice fafun be selgiyeci acambi. taizu cinggis han tere gisun be gaifi uthai sunja hacin i fafun be selgiyeme, cooha tucike de balai niyalma be ume wara; damu ujen weilengge niyalma be wambi, tereci gūwa buyaraha weile be acara be tuwame icihiyambi; cooha oburengge, monggoso oci haha tome uksin etu, nikasa ohode, ilan haha duin cing usin bisire niyalma emu uksin etu; tofohon se ci wesihun niyalma be hahai ton de dabumbi, ninju se ci wesihun daburakū; hūwašan, doosy gurun de tusa akū, irgen be nungnembi, gemu fafulafi nakabu sehe. tere gemu g'oo boo ioi alaha gisun.

jakūn biya de, taizu cinggis han aisin i cooha be hiowan ping ni goloi hūi ho cuwan i bade gidaha.

uyun biya de, taizu cinggis han de sing fu hecen be afame [35b] gaifi, jioi yung guwan furdan de isinaha.

furdan de tanggū bai dubeci dosici ojarahū ofi, taizu cinggsi han, za ba el be hūlafi arga fonjire jakade, za ba el jabume, ere baci amasi sahañun bujan i dolo emu narhūn jugūn bi, moringga yabumbihede damu emu niyalma yabuci ombi, bi seibeni kemuni duleme yabumbihe, te cooha gaifi jilgan tuciburakū genehede, emu dobori uthai furdan duka de isinambi. tereci taizu cinggsi han, za ba el be juleri jugūn noribume šun yamjime holo de dosifi genehei gereke manggi geren cooha necin bihan de isinafi julergi anggai baru dosika. can tungken i jilgan abka ci wasika gese. aisin i niyalma hono amhafi sarkū, gaitai isinara jakade gelehei ilicafi alime mutehekū, furdan gaibufi [36a] furdan tuwakiyaha jiyangjiyun ukame genehe. monggoi jebe gebungge amban uthai dosifi, zung du hecen de ilinaha (zung du, dulimbai du sere gisun. han niyalmai tere hecen. te bejing inu) •

tuweri juwan biya de, jebe geli aisin gurun i morin ujire bade afanjifi adun i morin be dalime gajime amasi bederehe. taizu cinggis han i jui juci, cahadai, ūgudei cooha dendefi aisin i yūn nei golo de tabcin dosifi dung sing, u, so i jergi jeo be afame gaiha. tere tuweri taizu cinggis han aisin i amargi jase de tefi bisirede, lio be lin, cang g' o dahame jihe.

《元史》蒙文译本:

taizu cinggis qaγan-u jirγuduryar on, caγaγcin qonin jil-ün qabur-a, cinggis qaγan kertülen mören-dür saγun büktüi-dür, ürün-e-tu kijayar-un halalu ayimaγ-un ejen asilan neretü qaγan taizu cinggis qaγan-dur [35a] oruju öggülüge. wei u ulus-un ejen bas-a kü oruju irebe.

qabur-un dumdadu sara-dur, cinggis qaγan jamba el neretü tūsimeI-iyen altan ulus-tur ilegegsen-dür, altan ulus es-e kündülebei. tedüi jamba el qariju irelüge. altan ulus jioi yung guwan neretü kerem-iyen berke-dür itegejü, kerem-iyen qaγaly-a-yi temür-iyer batulayad, sirgü temür-i jaγun ilegü γajar-a büritele talbibai.

tedüi taizu cinggis qaγan cerig-iyer emünetü altan ulus-i dayilar-a odqui-dur, altan-u ding siowei neretü jiyangjiyün yeke cerig-iyen abcu ye hū ling neretü dabayan-u qoyitu eteged bayilan ajuγu. taizu cinggis qaγan sahan neretü tūsimeI-iyen dayisun-u cinegen-i sinjile gejü ilegegsen-dür, sahan üjer-e oduryad irejü ügüleri-ün, dayisun-u köl inu könggen-e ködelümüi, [35b] ayuydaqui busu kemeküi dür, mohuli ügüleri-ün, dayisun-u cerig olan, manu cerig cüken, bida amiban ürejü es-e qadquldubasu el-e qoyin-a doruyitayulqui-a berke büi kemeged, bayatur cerig-üd-i abun yeke dayubar qasgircu dayisun-u dotur-a orubai. taizu basa olan cerig-iyeren oruju qadqulduryad altan-u cerig-i daruju, jaγun bar-a-yin γajar-tur kürtel-e cabciγad, tedüi da sui li, fung siyan, li siyan neretü γurban qota-yi abuluyā.

altan ulus bas-a kü duji syzung, pūsan gui neretü qoyar tūsimeI-degen cerig ögcü, u sa pu qota-yi bariγulqui-dur, mongγol-un mohuli, jebe neretü qoyar tūsimeI cerig-iyer odcu genedte qadqulduryasan-dur, duji syzung-un cerig daruydayad dutayaluy-a. g' oo boo ioi neretü tūsimeI [36a] cerig-iyeren mohuli-dur oruju iregsen-dür, mohuli tegüni abun irejü taizu-dur jolyayulbai. taizu cinggis qaγan zung yuwan-u γajar-i abqu ary-a-yi g' oo boo ioi-ece asayubasu, g' oo boo ioi ayiladqar-un, zung yuwan-i γajar-dakin-i kücün masi yeke, kilbarsiyaju ülü bulqu büi. emün-e, ürün-e-deki olan ulus bayatud büi, tegüni urida dayilaju abqu kereg, tegünü qoyin-a altan ulus-i kiciyen dayilabasu joriγ manu bütümüi-j-e. ulus-i turytam bayiyulqui-dur sin-e jasaγ-i tungqaylabasu jokiqu bolai kemen ügüleksen-dür, taizu tegün-i jöbsiyeged, tedüi tabun jüil jasaγ-i tungqaylar-un, dayisun-dur ötele kümün-i buu ala; yerü yeke gem-tü kümün-i alaqu büi, tegün-ece busu ücükem gem-ten-i ilγal-i inu sinjilejü jasaqu büi; mongγol-i kümün büri quyay emüsgejü, kitad-i [36b] dörben cing tariy-a-tu γurban kümün dür nigen quyay emüsgejü cerig-tür toyoca (nigen cing-dür qorin edür-ün tariy-a büi); yerü arban tabun nasutu-aca degegsi jiran nasutu-aca doruyši cerig-tür toyacaqu büi; toyid bombo-nar ulus-tur tusa ügei bolai, bayilyadqun gejü jasaγ tungqaylabai. ene üge g' oo boo ioi-yin ügüleksen ajuqui.

namur-un dumdadu sara-dur, taizu cinggis qaγan, hiowan ping γajar-un hūi hū γool-un kögerge-dür

altan-u cerig-i daruyad, namur-un segül sara-dur desing fu qota-yi qadqulduju abun, jioi yung guwan kerem-dür kürüged, kerem-iyer oruju ülü bolqu-yin tulada, taizu zaba el-ece asayubasu, zaba el ügüler-ün, ende-ece qoyinaγsi qarangγui oyin dotuyur γaγca moritu kümün yabuju bolqu nigen narin jam büi bülüge. urida bi tere jam-iyar ürgülji yabuluy-a. edüge cerig-iyer dayun [37a] γarul ügei nigen söni dülibesü kerem-ün qayaly-a-dur kürkü büi kemen ügülegsen-dür, taizu üdesi bolqui-luy-a, emüneben za ba el-ber γajarcilayulju qabcil-iyar oduryşayar ür cayıyuluyad saca olan cerig-iyer tala-dur kürcü, emünetü sübe-ber orubai. cang kegürge-yin dayun oγtaryui-aca bayuγsan metü bögetele, altan ulus-un irgen-ber umtaju ese uqabai. genedte kürcü iregülüged, ayuju busaniγad, esergücen ese cidaluy-a. kerem sakiγsan jiyangjiyün kerem-iyen abtayad dutayaju odbai. mongγol-un jebe neretü tüşimel kerem-iyer oruyad saca zungdu qotan-dur kürcü bayiluy-a.

ebül-ün terigtün sara-dur, jebe altan-u aduyun-i belciyer-ece dayuliju abun qariju odbai. taizu cinggis qayan-u yeke köbegün jüci, cagadai, ögedei γurbaγula cerig-iyen qayaslaju altan-u yün Nei-yin muji-bar ayuly-a [37b] oruyad, dung sing, usu-yin jerge-yin qotas-i qadqulduju abubai. mön tere ebül-e, taizu cinggis qayan altan ulus-un qoyitu kerem-dür sayutala, lio be lin, cang g' o oruju irelüge.

从上引《元史》原文中标注的删除线和卷次篇目可知,《元史》满蒙译本对《元史》原文进行史料取舍,以《元史·太祖本纪》为基础编译,舍弃部分文字,从《元史》人物列传搬用大量内容。

《金史》译本太祖部分也有来自《金史》卷四四《兵志》的内容。《元史》蒙文译本卷末编译《元史》卷九八《兵志》的内容。此外,三史满蒙译本对汉语地名、官职加众多注释,其中,很多注释来自三史的《地理志》和《百官志》。三史满蒙译本的另一个史料来源是三史《游幸表》《宗室世系表》和《诸王表》,本文不再一一列举。

四、辽金元三史满蒙翻译的史料取舍特例

辽金元三史满蒙译本分别编译三史相关内容,但在个别地方取用三史以外的史书。三史译本的外部史源各有不同,《辽史》译本涉及《新五代史》和《资治通鉴》,《金史》译本涉及《辽史》,《元史》译本则涉及蒙古史书。

第一,《辽史》译本取自《新五代史》和《资治通鉴》的内容。

《辽史》《新五代史》和《资治通鉴》原文:

(天赞)二年春正月丙申,大元帅尧骨克平州,获刺史赵思温、裨将张崇。

二月,如平州。甲子,以平州为卢龙军,置节度使。

三月戊寅,军于箭山,讨叛奚胡损,获之,射以鬼箭。诛其党三百人,沉之狗河。置奚堕瑰部,以勃鲁恩权总其事。

夏四月己酉,梁遣使来聘,吴越王遣使来贡。癸丑,命尧骨攻幽州,迭刺部夷离靺烈徇山西地。庚申,尧骨军幽州东,节度使符存审遣人出战,败之,擒其将裴信父子。

闰月庚辰,尧骨抵镇州。壬午,拔曲阳。丙戌,下北平。是月,晋王李存勖即皇帝位,国号唐。

五月戊午,尧骨师还。(辽史·卷二·太祖本纪·下)

冬十月辛未朔,日有食之。己卯,唐兵灭梁。(辽史·卷二·太祖本纪·下)

戊寅,或告唐军已过曹州,尘埃涨天,……梁主谓皇甫麟曰:“李氏吾世仇,理难降首,不可俟彼刀锯。吾不能自裁,卿可断吾首。”麟泣曰:“臣为陛下挥剑死唐军则可矣,不敢奉此诏。”梁主曰:“卿欲卖我邪?”麟欲自刭,梁主持之曰:“与卿俱死!”麟遂弑梁主,因自杀。(资治通鉴·卷二七二·后唐纪一·庄宗上·同光元年十月)^{[8]8899}

友瑒在位十三年,年三十六。(新五代史·卷三·梁本纪第三徐无党注)

戊寅,皇帝崩。梁亡。(新五代史·卷三·梁本纪第三徐无党注)^{[9]29}

《辽史》满文译本:

tiyan zan i jai aniya, aniya biya de, amba yuwansuwai yoo gu, ping jeo hecen be afame gaifi, tsytsy hafan joo sy wen, fejerji jiyangjiyūn jang tsung be jafaha.

juwe biya de, taizu han, ping jeo hecen de genefi, ping jeo be halafi, lu lung jiyūn seme gebulefi, jiyedusy hafan sindaha.

duin biya de, taizu han ini jui yoo gu de cooha bufi io jeo babe daila seme unggihe manggi, yoo gu cooha be gamame, io jeo hecen i dergi de isinafi ing iliha [30a] bici, io jeo hecen i jiyedusy hafan fu tsun sin ini cooha be tucibufi afanjiha manggi, yoo gu, io jeo i cooha be gidafi terei jiyangjiyūn pi sin i ama jui be jafafi, terei cooha be gajime, jen jeo bade jifi, cioi yang, be ping ere juwe hecen be geli afame gaifi cooha bederehe.

duin biya de, tang gurun i li tsun sioi, biyan liyang hecen de han i soorin de tefi, gurun i gebu be tang seme gebulehe.

juwan biya de, tang gurun, liyang gurun be dailame, liyang gurun i ezen io jen, tang gurun i cooha de hafirabufi, ini hūwang fu lin gebungge amban ini ezen io jen be wafi i geli dahame bucehe. io jen soorin de juwan ilan aniya tehe, gūsin ninggun se bihe. liyang gurun tereci umesi gukuhe.

《辽史》蒙文译本:

tiyan zan-u nōgūge on, qabur-un tergūn sara-dur, yoo gu neretū yeke yuwansuwai ping jeo qota-yi qadquldun abulur-a. tsytsy colatu joo sy wen, jang tsung neretū ded jiyangjiyun qoyar-i baribai.

qabur-un dumdadu [55] sara-dur, taizu qayan ping jeo qota-dur oduyad, ping jeo qotan-u ner-e-yi ulariju, lulung jiyun kemen nereyidūged, jiyedusy tūsimel bolʻyabai.

jun-u terigūn sara-dur, taizu qayan, yoo gu neretū kōbegūn-degen cerig ögcü io jeo ʻajar-tur dayiladqun gejū ilegegsen-dür, yoo gu cerig-iyer odun, io jeo qotan-u jegūn eteged-tür kürtüged küriyelen barubasu, io jeo qota-yin fu tsun sin neretū jiyedusy tūsimel öber-ün cerig-tüd-iyen ʻarʻaju qadquldur-a iregsen-dür, yoo gu, io jeo-yin cerig-i daruyad, pisin neretū jiyangjiyun ecige kōbegūn qoyar-i bariju bür-ün, tegūnū cerig-i abcu jen jeo ʻajar-a ireged, cioi yang, beping ene qoyar qota-yi bas-a kü qadquldulju abuyad cerig qaribai.

jun-u terigūn sara-dur, tang ulus-un litsūn sioi, biyan liyang qotan-dur qayan-u sayurin-dur sayuju el-e, ulus-un ner-e-yi tang kemen nereyidbei.

ebül-ün terigūn [56] sara-dur, tang ulus, liyang ulus-i dayilaju, liyang ulus-un ezen io jen, tang ulus-un cerig-tür tūrigdejū, hūwang fulin neretū tūsimel öber-ün ezen-iyen io jen-i alayad öber-iyen ükübei. io jen sayurin-dur neyite arban ʻurban jil sayujuqui, ʻucin jiryuyan nasutu bülüge. liyang ulus tedüi ecüs bolulur-a.

《辽史》卷一《太祖本纪》天赞二年(923年)条只有“唐兵灭梁”四个字,然而,满蒙译本对应处记录梁末帝的死因、在位年数、年寿等一系列内容:“唐攻梁。梁主友瑱为唐兵所逼,皇甫麟杀其主友瑱,自又殉之。友瑱在位十三年,年三十六。至此梁亡。”这些文字不见于《辽史》,来自其他史书。

关于梁末帝死因,查《资治通鉴》卷二七二《后唐纪一庄宗上》同光元年(923年)十月条载:“戊寅,或告唐军已过曹州,尘埃涨天,……梁主谓皇甫麟曰:‘李氏吾世仇,理难降首,不可俟彼刀锯。吾不能自裁,卿可断吾首’。麟泣曰:‘臣为陛下挥剑死唐军则可矣,不敢奉此诏。’梁主曰:‘卿欲卖我邪?’麟欲自刭,梁主持之曰:‘与卿俱死!’麟遂弑梁主,因自杀。”满蒙译本的文义与《资治通鉴》所载“麟遂弑梁主,因自杀”一致。另据清初史料,早在天聪初年清廷已有《资治通鉴》,尝令达海翻译。由此可以推断,《辽史》译本关于梁末帝死因部分取自《资治通鉴》。

关于梁末帝在位年数和年寿,《辽史》同样没有记载,但其在位年数,由《辽史》《新五代史》《资治通鉴》及《五代会要》等书中所载可推算即位年份,由《新五代史》所载可推算其出生年份。另外,《五代会

要》卷一《帝号》明确记载友瑱年三十六,①《新五代史》徐无党注文亦有“年三十六”等字样。由此可知,《辽史》译本参考《新五代史》或《五代会要》。

关于“至此梁亡”等字样,查《新五代史》就可发现,该书卷三《梁本纪》有“戊寅,皇帝崩,梁亡”等记载。本文认为,《辽史》译本所见“由此梁亡”等来自《新五代史》。

第二,《金史》满蒙译本天辅六年(1122年)部分有一段文字直接译自《辽史》卷二九《天祚皇帝本纪三》保大二年(944年)条“及金兵临关,厓石自崩,戍卒多压死,不战而溃。德妃出古北口,趋天德军”,其中只省略了“古北口”三字。

关于金兵攻取居庸关一事,《辽史》泛言“金兵”,并未提及金太祖。查《金史》相关记载,当时攻取居庸关的是银术哥,因此,《辽史》所言“金兵”应该是银术哥率领的金兵。然而,满蒙译本作“太祖临居庸关”。厓石自崩压死士兵一事见于《辽史》卷二九《天祚皇帝本纪》(三)保大二年(944年)十一月条。在当时的金人看来,这是兆示辽亡的天谴,理应特书大书,但《金史》没有提及此事。也有可能厓石自崩压死士兵在先,金兵杀到关前在后,金兵并不知道曾有厓石自崩一事,因而没有留下相关记载。清廷翻译《金史》时发现《辽史》录此堪称天意的怪象,于是将其从《辽史》中摘出,编入《金史》译本,并且改原文中的“金兵临关”为“太祖临居庸关”,以突出金太祖及厓石自崩的天意使然。

第三,《元史》译本不仅以《元史》史料为主,还参考利用蒙古史书,表现出更宽广的史料考察视野。《元史》译本参考利用蒙古史书,主要表现在太祖部分的地名、人名的译写上。

元朝秘史	黄金史/黄金史纲	元史	满蒙译本	蒙古源流
tüנגgelig γоруqan	tüנגgelig γоруqan	统急里忽鲁	tung ji li hū lu tüנגgelig γоруqan	
menen tudun	maq-a tudun	咩撚笃敦	maha dudan maq-a dudan maha dudan	
tumbinai	tumabinai	敦必乃	dumbihai	tumbiqai secen
quγurcin	quγurcin	忽兒真	kūwakein quγurcin	
qorijin	qorijin	火里真	ho li jen qorijin	

tüנגgelig γоруqan 是蒙古史书里传承的河流名称,《元史》译作“统急里忽鲁”,清初翻译时,满文译本译写汉字字音,但蒙文译本使用蒙古文献固有的 tüנגgelig γоруqan。若不参考蒙古文献,单凭“统急里忽鲁”等汉字,几乎不可能复原 tüנגgelig γоруqan。同样“火里真”的满文译本译写汉字字音,蒙古文译本使用蒙古文献上的写法。这表明,《元史》译者对蒙古文献非常了解,并在翻译过程中实施名词勘同。

“咩撚笃敦”一名,《元朝秘史》作“篋年·土敦”,亦邻真先生复原 MANAN TODON (menen tudun),与《元史》一致,是准确的识读。《黄金史》和《黄金史纲》同作 MAQ-A TODON (maq-a tudun),亦邻真先生指出:“罗布桑丹津《黄金史》误作 MAQ-A,可见原作 MANAN”,^{[10]27}早期蒙古文献“篋年”一词的写法为 MANAN(menen),由于 NA, QA 字形相近,后世学者误识为 MAQA(maqa),进而讹作 MAQ-A(maq-a),满蒙译本译作 maha 和 maq-a,采用后期蒙古文献的错误识读。

① 王溥:《五代会要》,卷一,帝号。

“敦必乃”,《元朝秘史》作“屯必乃”,亦邻真先生复原 TOMBINAI (tumbinai),^{[10]28}《黄金史纲》作 tumabinai,均为正确的识读。但部分后期蒙古文献讹作 tumbiqai,如,《蒙古源流》把 nai 误识为 qai,而《元史》满蒙译本译写与《蒙古源流》一致。《蒙古源流》成书晚于《元史》译本。可以断定,《元史》译本和《蒙古源流》参考同一部不知名的蒙古文献或同一文献传承系统。

“忽兒真”,《元朝秘史》作“忽兀^𠵿儿臣”,即 QOQORČIN (quγurcin)。后因蒙古文 Q、R 二字形似致混,讹作 QOQOQČIN (quγurcin),《黄金史》即其一例。《元史》作“忽儿真”,是遗漏“兀”(QO)字,疑其史源已经讹误在先。《元史》译本的译写跟 QOQOQČIN (quγurcin) 的后世讹误有关。当时的蒙古文献可能普遍讹作 QOQOQČIN (quγurcin),以致译者不顾《元史》字音,坚信 QOQOQČIN (quγurcin) 为正确写法。

以上证明,《元史》译本确曾参考蒙古史书。“咩然笃敦”“敦必乃”和“忽兒真”三个人名的翻译不仅参考利用蒙古史书,而且罔顾汉字字音,坚持采用蒙古史书上的错误识读。可见,蒙古文献在《元史》翻译中的重要影响。另外,在名词译写上,译者不顾《元史》汉字字音,坚持以后期蒙古文献的错误识读为是,表明那些错误识读在当时已是主流认识。这对认识蒙古文献的流变历史有一定的参考价值。

五、结语

与清太祖实录的编纂相同,辽金元三史满蒙翻译是清朝入关前的重大文化举措,反映清初统治者的历史认同和以史为鉴的政治需求。三史翻译得以完成,不仅有赖于清太宗的坚持,还有赖于各项客观条件的成熟,包括满文的改革完善、清廷典籍收藏的逐渐丰富、文化人才的培养选用,以及统治集团历史观和政治思想的变化等。

辽金元三史满蒙译本是翻译成果,在三史原文仍然存世的今天,对研究该三朝历史不具备史料价值。然而,作为清廷的文化举措,以及清初文士的创作活动,三史翻译对清初历史研究具有独特的史料价值。三史翻译的底本选择、翻译语言的选择,以及史料的取用等都能反映清廷上层的思想认识和清廷文士的文献素养,其中,史料取用直接展示翻译人员的历史知识、文献知识和清初关外典籍流播的情况。

三史翻译在以三史为主体的基础上,旁及其他史书,甚至参考利用蒙古文献,这对尚处刚建国阶段的清廷而言实属不易。三史译本的史料取舍反映的是历史细节。经过分析发现,当年执笔译写三史的文士们甄别对比不同史料,参酌勘同蒙汉史书,拥有宽广的历史视野和厚实的文献功底。这表明,清初关外的文献流播和文化交流已经达到相当紧密丰实的程度。

参考文献:

- [1] 神田信夫. 满文訳《元史》の稿本について[G]//庆祝札奇斯钦教授八十寿辰学术论文集[M]. 联合报文化基金会国学文献馆出版. 1995.
- [2] 井黒忍. 满訳正史の基础的検討——《滿文金史》(aisin gurun i suduri bithe)の事例をもとに[J]. 满族史研究. 2004, (3).
- [3] 承志. 满文三史の編訳をめぐって[J]. 辽文化·庆陵一带调查报告书. 2005.
- [4] 承志. 满文《大辽史》稿本考[G]//沈卫荣. 西域历史语言研究集刊(第一辑)[M]. 北京: 科学出版社. 2007.
- [5] 乌兰巴根. 《元史》满文翻译和蒙古文翻译的学术意义[J]. 满语研究. 2009, (2).
- [6] 旧满洲档[M]. 台北: 台北故宫博物院, 1969.
- [7] 清实录[M]. 北京: 中华书局. 1985.
- [8] 司马光. 资治通鉴[M]. 北京: 中华书局. 1957.
- [9] 欧阳修. 新五代史[M]. 北京: 中华书局. 2013.
- [10] Yekemngyantai Irinčin. *Mongyol-un niγuča tobčiyān-u sergügelte* [M]. Öbör Mongyol-un arad-un keblel-ün qoriy-a. 1987.

